

Strandridaregården på Ljugarn

Den vackra och strandnära gårdsanläggningen – bostadshus, stall och brygghus – söker sitt ursprung i det försvenskade tullväsende som infördes sedan Gotland vid freden i Brömsebro 1645 av Danmark avträtts till Sverige. Ön indelades i ett tital tulldistrikt

och inom vart och ett av dessa ålades bönderna i de närliggande socknarna att i lanthamnarna uppföra bostads- och uthus åt de lokala tullarna – strandridarna – och deras ofta barnrika familjer. Överstrandridaren fick sitt säte i Visby.

Endast två strandridaregårdar har överlevt till våra dagar. Den ena – i Kappelshamn – är numera privatägd. Den andra, den på Ljugarn, degraderades vid en besiktning 1852 till uthus, samtidigt som ett nytt ståtligt tullhus (numera vandrarhem) uppfördes på samma tomt.

År 1892 var det dags igen. Vid en ny besiktning av det vid det här laget förfallna huset föreslogs att det skulle rivas. Rivningskostnaden, 190 kronor, i förening med uppförandet av ett nytt hus

*Statens
Fastighetsverk förvaltar
med stark känsla för
vårt kulturhistoriska arv
ett stort antal välkända
byggnadsverk runt om
i landet. Ett av de
allra minsta och minst
kända torde vara
Strandridaregården på
Ljugarn, det lilla drygt
hundraåriga
turistsamhället på
Gotlands ostkust.*

för 315 kronor, uppfattades dock av Kungl. Generaltullstyrelsen som alltför betungande, varför dess lakoniska beslut helt sonika blev: Avslag. Därmed lägrade sig den officiella tystnaden återigen tät kring det allt fallfärdigare gamla huset. Vildvinet omslöt det snart på alla

sidor, golvplankor och fönsteromfattningar fortsatte att ruttna och taket började falla in. Dess öde föreföll beseglat.

Men så en dag i augusti 1917 står husets räddare, själv helt omedveten om denna sin kulturhistoriska mission, inne i Strandridaregården, betraktar eftertänksamt de båda förfallna, gröna kakelugnar som i de båda små kamrarna samsas om en och samma skorstenstock och beslutar sig på stående fot att via tullkammaren i Visby avlåta följande hemställan till Generaltullstyrelsen i Stockholm:

«Uti en till tullbostadslägenheten i Ljugarn hörande, nu utdömd och i hög grad förfallen byggnad finnes ännu kvar 2ne söndriga, mindre, till färgen gröna kakelugnar. Då dessa äro för bo-

T.v. Genom vardagsstugans gavelfönster skymtar det gamla brygghuset som i dag rymmer ett litet geologiskt museum.

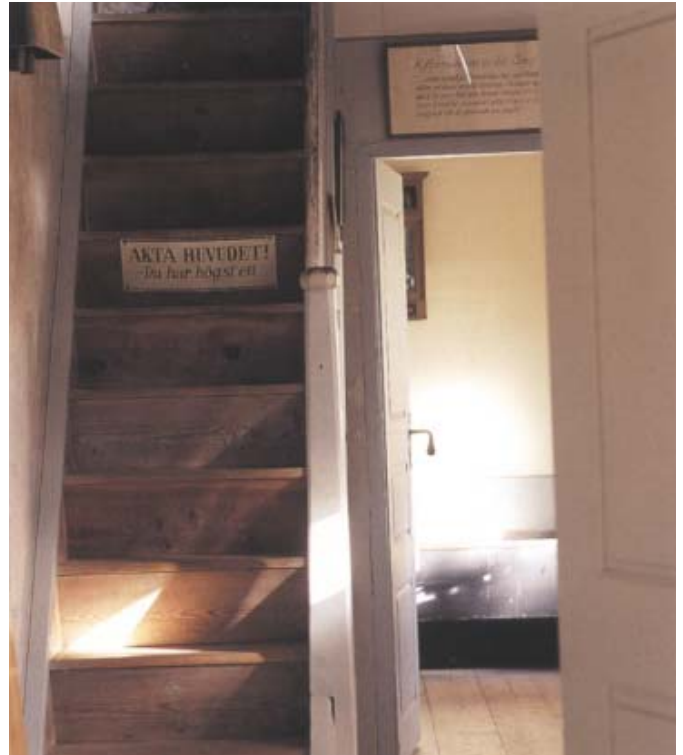
Strandridaregården jämte stall och brygghus torde ha uppförts på 1760-talet. Vid en synförrättning 1852 befanns gården i så dåligt skick att man föreslog att en helt ny tullbyggnad skulle uppföras, varpå den gamla gården lämnades att förfalla.

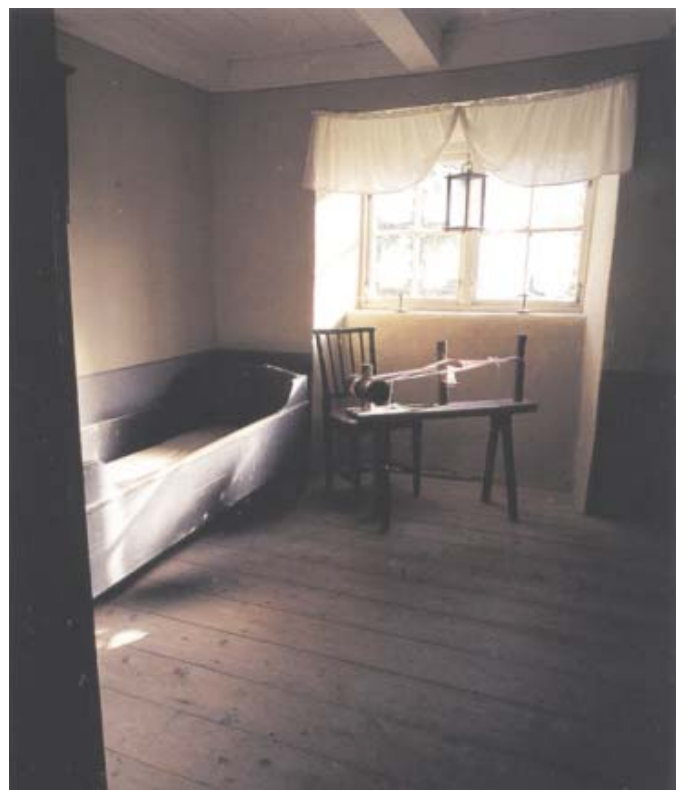
Den öppna spisen i vardagsstugan är daterad 1724 och flyttad till Strandridaregården 1922. Omfattningen med tulpaner i miniatyrkrukor är typisk för en högre ständs utsmyckning som i början av 1700-talet börjat anammas av andra samhällsklasser. Ovanför brudkistan från 1783 hänger en liten hylla för prydnadsföremål och andaktsböcker.

Den branta trappan leder upp till loftet som tidigare användes som magasin.

På det stora, tidigare helt oinredda loftet, har efter den senaste restaureringen skapats ett gottländskt tullmuseum.

Ljuset från kammarfönstret faller över den lilla bandvästolen och fällbänken längs väggen.

stället oanvändbara, vågar jag vördsamt framställa om rätt att få inköpa desamma; och förklarar jag mig härmed vilig att för dem betala ett pris af tillhoppa 25 kronor. Meningen är att af dem i länsmansbostället 5/8 mtl i Tjengvide hörande bostadshus söka uppföra en användbar kakelugn ännu i höst.

Kräklingbo den 17 augusti 1917

Arvid Jacobsson»

Den 31 augusti samma år vidarebefordrade Visby tullkammare Jacobssons brev till Generaltullstyrelsen med ett följebrev som vittnade om att Visbytullen för sin del helst såg att byggnaden jämnades med marken.

Nästa steg lät vänta på sig fem månader – fram till den 29 januari 1918 – då Kungl. Generaltullstyrelsen i en skrivelse vände sig till den minst lika kungliga Byggnadsstyrelsen. Efter en kort inledning fortsätter Generaltullstyrelsen:

«Sedermera har till Styrelsens kännedom kommit, att dessa kakelugnar ej mindre än det hus vari de finnas uppsatta, torde äga ett visst kulturhistoriskt värde, varför Styrelsen, som saknar befogenhet och medel att i anledning härav vidtaga möjliga önskvärda föranstaltningar, velat bringa saken till Eder kännedom för den åtgärd som kan på Eder ankomma. Och vill Styrelsen i detta sammanhang icke underlåta att meddela, att från styrelsens sida intet hinder möter för Eder att disponera ifrågavarande byggnad, därest sådant skulle i ovan angivna syfte finnas önskvärt.»

Alltså: Gärna bara vi slipper betala.

Det var med andra ord inte så mycket kulturhistoriska bevekelsegrunder som fastmer möjligheten att för framtiden lämpa över det ekonomiska ansvaret för den gamla byggnaden på annan myndighet som stimulerade Generaltullstyrelsen till detta aktsycke.

Men si – återigen hade den gamla gården en oförskämd tur. Chef för Byggnadsstyrelsen vid denna tid var nämligen ingen mindre än Sigurd Curman, den blivande riksantikvarien, det vill säga en person med utpräglad känsla för det kulturhistoriska arvet. Denne vidarebefordrade handlingarna till tillförordnade riksantikvarien Otto Janse, med begäran om ärendets gemensamma beredning.

På nytt förflyter ett byråkratiskt halvår innan Janse den 30 juli tecknar ett tämligen ljummet svar direkt på Curmans brev:

«Sedan Riksantikvarien låtit sitt ombud, arkitekten Sven Brandel, besöka Ljugarn, får han med anledning av i dennes reseberättelse givna upplysningar meddela, att ehuru det gamla tullhuset icke saknar kulturhistoriskt intresse, det likväl ej är av det värde, att det bör bevaras och underhållas blott och bart som minnesmärke. Riksantikvarien vill dock framhålla önskvärdheten av att byggnaden istandsättes och göres användbar för något offentligt behov.»

Nå, här fanns ju tydligen en liten öppning. Curman vilade inte heller på hanen utan tog riksantikvarien på orden, vände sig till chefen för Gotlands Fornsal och frågade om Gotlands Fornvänner kunde tänka sig någon användning av huset. Efter diverse turer återkom denne och meddelade att han tillsammans med landshövdingen sett till att en lokal hembygdsförening bildats med uppdrag att ta hand om det gamla huset. Den fick namnet Torsburgs hembygdsförening. Dess förste ordförande, folkskolläraren K. A. Hall, riktade tillsammans med amiralen Jacob Hägg, landshövdingen G. W. Roos och konstnären Louis Sparre den 29 december 1919 en skrivelse till Byggnadsstyrelsen och begärde att Strandridaregården skulle istandsättas och med nyttjanderätt upplåtas till hembygdsföreningen.

Byggnadsstyrelsen i sin tur vände sig med samma förfrågan till Finansdepartementet, jämte en hemställan om 3 900 kronor till byggnadens upprustning.

Finansministern medgav att ansvaret för husen överfördes från Tullverket till Byggnadsstyrelsen liksom att Torsburgs hembygdsförening anförtrodde nyttjanderätten. Alltså återigen: Ja, men inga pengar.

Därmed var äntligen kungsordet sagt och det gällde nu närmast att få fram pengar till en upprustning. Detta lyckades så småningom, varefter Strandridaregården – främst genom

K. A. Halls insatser – successivt gavs karaktären att ett litet gotländskt hembygdsmuseum. År 1953 avled Hall och därmed avtynade intresset och förfallet började på nytt. Samtidigt växte den stora, välskötta tomten igen.

Men ännu en gång räddades gården. Mot slutet av 1960-talet trädde nya intresserade krafter till – först utgående från Tullmuseet på Dalarö men senare också från Fastighetsverket och på det lokala planet. Efter en genomgripande renovering inrättades ett litet gotländskt tullmuseum på Strandridareloftet och i uthuset placerades 'världens minsta fossilmuseum' jämte en förnämlig samling flygfoton av Arne Philip över gotländska öar och stränder. Med ledning av en strandridarebouppteckning från början av 1800-talet gav Gotlands Fornvänner bostadsvåningen en tidsenlig möblering samtidigt som den totalt igenvuxna tomten röjdes.

Sedan 1974 håller en liten skara ljugänningar och sommarljugänningar – mot frivillig utträdesavgift – gården öppen varje eftermiddag från midsommar till medio augusti. ■

Hans von Heijne

Kammaren med gotlandstillverkad kakelugn från tidigt 1800-tal. Strandridaregårdens två gröna kakelugnar bidrog en gång till att huset räddades undan rivning.